

Sociální vzdálenost ve speciální třídě

Radek Vorlíček

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, Katedra sociální pedagogiky, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové

Do redakce doručeno 13. září 2017; k publikaci přijato 13. listopadu 2017

SOCIAL DISTANCE AT SPECIAL CLASS

ABSTRACT This article is concerned with the social distance dynamics among pupils at elementary school in northern part of the Czech Republic. The article raises complex questions about the intersection of ethnicity, gender and age at special class. Special attention is paid to consequences of Anti-Roma demonstrations. The text is based on long-term, qualitative inductive and ethnographic fieldwork. Larger framework of the research is integration and segregation tendencies of school system.

KEY WORDS Roma pupil; ethnicity; gender; age; schools system

ABSTRAKT Článek zkoumá dynamiku sociální vzdálenosti mezi žáky v základní škole, která se nachází v severních Čechách. Všímá si důsledků protiromských demonstrací z let 2011 a 2012 a zaměřuje se zejména na vzájemné prolínání etnicity, genderu a věku ve speciální třídě. Předkládaný text je založen na kvalitativním, induktivním a etnografickém výzkumu. Makrosociálním rámcem výzkumu jsou témata fungování českého školství, zejména jeho integrační a segregační tendence.

KLÍČOVÁ SLOVA romský žák; etnicita; gender; věk; školský vzdělávací systém

ÚVOD

Článek se zabývá dynamikou sociální vzdálenosti mezi žáky v základní škole. Všímá si důsledků protiromských demonstrací z let 2011 a 2012 a zaměřuje se zejména na vzájemné prolínání etnicity, genderu a věku ve speciální třídě. Kromě toho poukazuje na vytvoření konkurenčního prostředí mezi školami a na (re)konstruování etnických vazeb a identit v rámci školního prostředí. Je založen na terénním výzkumu, který probíhal v Základní škole Josefa Kajetána Tyla.

Tato základní škola se nachází v severních Čechách ve městě Šácholanech, které je známé sociálním napětím mezi obyvateli a protiromskými demonstracemi z let 2011/2012.¹ Školu navštěvuje 91 žáků, kteří docházejí do šesti tříd v rámci prvního stupně. Na druhý stupeň se žáci přesouvají do ostatních škol v Šácholanech. Školu navštěvuje šest zdravotně postižených žáků, tři žáci s poruchami učení a několik žáků s lehkým mentálním postižením. Jedna část těchto žáků je

integrována v běžných třídách, ve kterých pracují podle individuálních vzdělávacích plánů. Druhá dochází do speciální třídy, kde se vyučují žáci podle upraveného vzdělávacího programu pro žáky s lehkým mentálním postižením (tato speciální třída funguje již sedmnáctým rokem). V budově školy se nachází i mateřská škola. Škola této výhody využívá a realizuje projekty, které se zaměřují na úzkou spolupráci dětí ze základní a mateřské školy. Škola také úzce spolupracuje s pracovníky pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogického centra v Šácholanech. Do budoucna uvažuje o zajištění vyučování pro druhý stupeň a o částečné přeměně na školu Waldorfského typu.

METODOLOGIE

Předkládaný text je jedním z dílčích výsledků dlouhodobého a širšího výzkumného projektu, který byl realizován v rámci disertační práce (blíže Vorlíček 2016; 2017a, b, c, d; 2018a, b). Disertační práce se zabývá sociální dynamikou a interet-

¹ Z etických důvodů jsou názvy fiktivní.

níckými vztahy ve školním prostředí. V rámci doktorského studia jsem realizoval desetiměsíční výzkum ve dvanácti základních školách v různých českých a slovenských regionech (šest škol se nacházelo v České republice a šest na Slovensku). Výzkum byl kvalitativního typu a opíral se primárně o metodu pozorování, která byla částečně doplněna o polostrukturované a nestrukturované rozhovory zejména s pedagogy, řediteli a dalšími informátory z terénu (pracovníci neziskových organizací, obyvatelé lokality výzkumu apod.). Z teoreticko-metodologického hlediska byl výzkum ukotven v antropologii vzdělávání (např. Spindler 2000, 1963, 1974; Hymes 1980; Mead 1972; Levinson – Pollock 2011) a založen na pomezí komparativní studie a výzkumné strategie „*Multi-Sited Ethnography*“, která byla rozpracována Georgem Marcusem v 90. letech 20. století (Marcus 1995, 1998). Během výzkumu jsem se maximálně snažil dodržovat standardy ochrany osobnosti těch, s nimiž jsem v terénu spolupracoval (informovanost, anonymita, zodpovědnost, otevřenost, upřímnost, poctivost, důvěryhodnost získaných informací, ochrana důvěrné komunikace, dodržení závazků, nezneužití výsledků). Jména všech žáků a učitelů byla změněna. Před začátkem výzkumu jsem si se všemi učiteli domluvil schůzku ve sborovně, kde jsem jim pravdivě popsal, co je předmětem mého zájmu zkoumání.

PROTIROMSKÉ DEMONSTRACE

„Systémy sociální klasifikace a principy inkluze a exkluze vždy vytvářejí určitý řád, ale konkrétní druh řádu souvisí s určitými aspekty širšího sociálního systému, který zahrnuje mocenské vztahy a možnosti sociální mobility“ (Eriksen 2012, 108).

Protiromské demonstrace v roce 2011 a 2012 posílily segreganční tendence ve vzdělávací soustavě v Šácholanech a zvýšily společenský tlak na školy.² Podstatně méně neromských rodičů zapisuje své děti do Základní školy Josefa Kajetána Tyla a upřednostňuje zápis v jiných základních školách ve městě. „Od demonstrací začali rodiče dávat děti k zápisu na jiné školy i rodiče, kteří bydlí jen pár minut od školy. (...) Za poslední dva roky nenastoupilo k zápisu do naší školy dvacet pět dětí z majority. Ředitelé ostatních základních škol mě informují o počtu žáků, kteří nenastoupili k zápisu k nám na spádovou školu. Díky tomu víme přesné číslo“ (z vyjádření ředitele Základní školy Josefa Kajetána Tyla).

Vlivem demonstrací narůstá procentuální podíl romských žáků v Základní škole Josefa Kajetána Tyla a snižuje se podíl žáků neromských. Podíl romských žáků se částečně zvyšuje i tím, že základní škola je považována za přátelskou vůči Romům a má dobrý ohlas v místní romské komunitě. Díky tomu romští rodiče většinou preferují Základní školu Josefa Kajetána Tyla. Část romských rodičů sice chtěla dát své děti k zápisu

2 Podle výzkumu společnosti SCIO (2013) by se čtyřicet procent žáků základních škol přidalo nebo by podpořilo pochod proti Romům, pokud by se konal v jejich městě.

na jiné základní školy ve městě, ale byli v drtivé většině případy odmítnuti. Například jedna romská matka chtěla přihlásit své dítě na základní školu v centru města. Ředitel této školy ale odmítnul její dítě přijmout z důvodu plné kapacity (tj. jediný důvod, kdy ředitel může odmítnout přijetí žáka). Avšak řada mých informátorů (mezi něž patří i ředitel Základní školy Josefa Kajetána Tyla) považuje tyto důvody za nepravdivé. Kapacita základní školy v centru města rozhodně není podle nich vyčerpána.

Problém v Šácholanech není ničím novým a překvapujícím. Podobné situace se odehrávají v mnoha městech v České republice. Poukazuje na to například Amnesty International (2015).³ „Umístování do škol probíhá v rámci spádových oblastí, kterým jsou přiřazeny konkrétní školy. Pro školy jsou obecně závazné, ale rodiče se mohou rozhodnout pro kteroukoliv školu dle svého výběru. Často se má za to, že segregované vzdělávání vyplývá ze segregace v obytných čtvrtích, ale tak tomu vždy není. Školy ve stejné nebo podobné spádové oblasti se často výrazně liší podílem romských žáků. Mnohem významnější je dopad výběru rodičů. (...) Drtivá většina neromských rodičů vyhledává školy, kde nejsou žádní nebo téměř žádní romští žáci, a své děti ze školy přemístí jinam, pokud jim připadá, že je tam Romů příliš mnoho. Dochází také k tomu, že mnoho romských rodičů, i když v žádném případě ne všichni, raději své děti posílají do „romských škol“, protože mají dojem, že se tam jejich dětem dostane větší pozornosti a budou čelit méně předsudkům ze strany učitelů a spolužáků. Tento fakt společně s principem výběru rodičů jistě jednotlivým školám a místním úřadům, které je spravují, bojuje proti segregaci ztěžuje“ (Amnesty International 2015: 29).⁴

Ředitel Základní školy Josefa Kajetána Tyla přišel s návrhem, aby se všechny základní školy v Šácholanech „podělily“ o romské žáky. Integrace by podle něho dávala větší smysl. S návrhem ovšem nesouhlasili ostatní ředitelé základních škol. Ředitel Základní školy Josefa Kajetána Tyla si neúspěch vysvětluje tím, že ostatní školy se na této podobě integrace nechtějí podílet, protože by to bylo v rozporu s jejich politikou a mohlo by to poškodit jejich renomé. Ostatní základní školy se podle ředitele Základní školy Josefa Kajetána Tyla profilují u veřejnosti jako školy, které na první stupeň Romy neberou.⁵ Protiromské demonstrace pomohly vytvořit konkurenční

3 Podle Amnesty International (2015) romské děti v České republice zažívají v základním vzdělání systematickou a přetrvávající diskriminaci. Zpráva Amnesty International uvádí, že diskriminace v rámci vzdělávacího systému má tři hlavní formy: nadměrné zastoupení romských žáků v základních školách praktických, segregaci Romů v hlavním vzdělávacím proudu a další formy odlišného zacházení ve smíšených běžných školách.

4 K tématu selekce se vyjadřuje i Česká školní inspekce, která poukazuje na její zvyšující se roli na úrovni základního školství. „Již dnes 11–13 % rodičů vyhledalo pro své děti jinou než spádovou školu, velká většina rodičů souhlasí i nadále s odchody žáků do víceletých gymnázií a pouze necelých 50 % souhlasí se snižováním jejich kapacit“ (Česká školní inspekce 2014, 46).

5 V Šácholanech se také nachází jedna speciální základní škola s dominantním zastoupením romských žáků.

prostředí mezi školami. Školy v podstatě soutěží o neromské žáky. „Ředitel jiné základní školy otevře dvě první třídy místo jedné, a to s cílem a vědomím toho, že může poškodit naši školu“ (z vyjádření ředitele Základní školy Josefa Kajetána Tyla, 2. 6. 2015).

V Šácholanu probíhají nové tenze a antagonistické vztahy se rozšiřují i na další skupiny obyvatel. Zatímco v roce 2012 se odehrávaly konflikty zejména mezi Romy a chudšími obyvateli města, v současné době konflikty probíhají i mezi Romy a bohatšími obyvateli. V minulých letech totiž došlo ke zrušení ubytovny ve městě a k přestěhování rodin z ubytoven do panelových bytů. Ty se nacházejí poblíž luxusnější čtvrtě s rodinnými domy, kde bydlí obyvatelé s vyšším ekonomickým statusem. A právě těmto lidem se nelíbí přesídlení Romů do panelových bytů. Tento krok je jimi vnímán jako narušení jejich prostoru. Konflikt se tak částečně rozrůstá a vyvolává napětí v oblasti školského vzdělávacího systému. Je zde riziko, že se může přenášet do školy a etnizovat sociální vztahy.

JAK SE ŽÁCI SETKÁVAJÍ S ANTIPATÍÍ ČÁSTI OBYVATELSTVA VŮČI ROMŮM

Romští žáci ze Základní školy Josefa Kajetána Tyla pociťují negativní atmosféru Šácholanu, zaměřenou proti Romům.⁶ Seznamují se s dělením na „my“ a „oni“ v rovině etnické. Setkávají se s negativními sociokulturními obrazy, které popisují Romy v negativním světle. To všechno má vliv na jejich identitární proces (viz níže uvedený příklad).

Ve čtvrtek byla speciální třída spojená s několika žáky ze třetí a čtvrté třídy, kteří nejeli na školní výlet do zoologické zahrady. Celkem bylo ve třídě deset dětí, z toho pět ze speciální třídy. První hodinu si děti pouštěly romské písničky na počítači a přes projektor si je promítaly na promítací plátno. Mezitím třídní učitelka s asistentkami připravovala pro své děti hru „šipkovanou“. Když byla hra připravená a úkoly vymyšlené, jedna z asistentek požádala dva romské chlapce ze čtvrté třídy, zda by s ní nešli připravit hru do města pro ostatní žáky. Chlapci souhlasili a společně s učitelkou vyrazili napřed. Křídou měli malovat šipky, aby ostatní děti věděly, jakým směrem se mají vydat.

Já jsem šel s druhou skupinkou dětí, která plnila úkoly. Postupně jsme všechny vyřešili a došli jsme až do místního parku ve středu města, kde na nás čekala asistentka s dvěma chlapci, kteří si hráli na prolézačkách a houpačkách. Zbylé děti se k dvěma chlapcům připojily a já jsem zůstal s učitelkami na kraji parku na lavičce. Asistentka popisovala, jak probíhala příprava hry a ptala se nás, zda jsme našli všechny úkoly. Chválila oba chlapce, že byli úžasní a že je vzala za odměnu do cukrárny za zmrzlinu.

6 Významná část obyvatelstva Šácholanu má antipatii vůči Romům. Analýza způsobu zobrazování Romů v lokálních severočeských médiích (Multikulturální centrum Praha 2015) poukazuje na korelaci mezi negativním postojem k Romům na straně veřejnosti a obrazem Romů, zobrazovaným v médiích.

Asistentka: „*To jsem ale neměla dělat. Vlezli jsme dovnitř do cukrárny a prodavačka na nás koukla jak na vrahy. Víš proč, ne?*“

Třídní učitelka: „*Hm, to je strašný (chvilí pauza). A co děti? Zaregistrovaly to?*“

Asistentka: „*Luděk ne, ten si toho podle mě nevšiml nebo možná už tyhle věci přechází, ale Marian (trívteřinová pauza), Marian si toho všiml. On je hrozně moc citlivej (chvilí pauza). Mě ho bylo tak líto...“ (další krátká pauza).*

Asistentka: „*Kluci byli trochu od křídý, tak se mě zeptali, zda si můžou jít umýt ruce. Řekla jsem jim, ať jdou. Jakmile odešli, tak jsem prodavačka řekla, ať se nebojí, že jim něco koupím, že tu nejsme jen na čumandu.“*

Třídní učitelka: „*A co ona na to?*“

Asistentka: „*Ona na to řekla něco v tom smyslu, jakože to jo, to jo, to musíte, to by jinak nešlo.“*

Asistentka: „*Hele já jim koupila tu zmrzlinu a hodně rychle jsme odtamtud vypadli. Už bych tam s nimi znovu nikdy nešla“ (záznam z pozorování, Šácholan, 10. 6. 2015).*

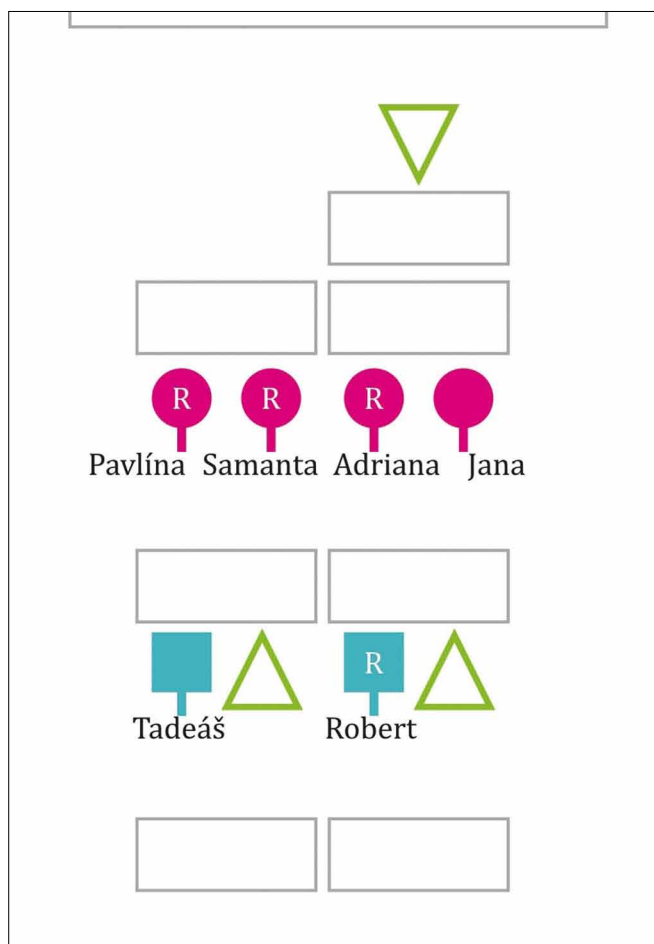
SOCIÁLNÍ A PROSTOROVÁ VZDÁLENOST V TROJTRÍDNÍ TŘÍDĚ

Trojtrídní speciální třída je složena z žáků druhé, třetí a páté třídy, kteří se vyučují podle upraveného vzdělávacího programu pro žáky s lehkým mentálním postižením. Školní třídu vede třídní učitelka s dvěma asistenty pedagoga.

Speciální třída nevytváří „školu ve škole“. Žákům ze speciální třídy je dáváno najevo, že jsou součástí školy. Mohou se zúčastnit školních výletů s dětmi z jiných školních tříd. Mohou navštěvovat zájmové kroužky i některé vyučovací předměty z ostatních školních tříd (například třetí ze speciální třídy docházejí na hudební výchovu do třetí třídy). Na Základní škole Josefa Kajetána Tyla dochází k vzájemnému poznávání žáků. Žáci ze speciální třídy jsou v kontaktu s žáky, vyučujícími se podle programu pro školy hlavního vzdělávacího proudu.⁷

Na začátku školního roku speciální třídu navštěvovalo osm dětí. V současné době jich je pouze šest (dva žáci se v průběhu roku odstěhovali). Jedná se o chlapce Tadeáše a Roberta a dívky Pavlínu, Samantu, Adrianu a Janu. Tadeáš chodí do druhé třídy, Robert do páté. Všechny dívky jsou ve třetím ročníku. Čtyři ze šesti dětí jsou označovány jako romské (Robert, Pavlína, Samanta, Adriana). Čtyři dívky sedí v první lavici, ve druhé sedí oba chlapci. Třetí lavice je prázdná

7 Z hlediska diskutované transformace speciálního školství se nabízí otázka, zda by nebylo lepší přesunout část speciálních tříd ze základních škol praktických do škol hlavního vzdělávacího proudu tak, jak tomu je v Základní škole Josefa Kajetána Tyla. Tento systém by mohl umožňovat i větší flexibilitu v rámci přechodů žáků ze speciálních tříd do hlavního vzdělávacího proudu. Nadaný žák ze speciální třídy by mohl opustit speciální třídu a s pomocí asistenta pedagoga a ostatních podpůrných opatření by se mohl vzdělávat v „běžné“ školní třídě.

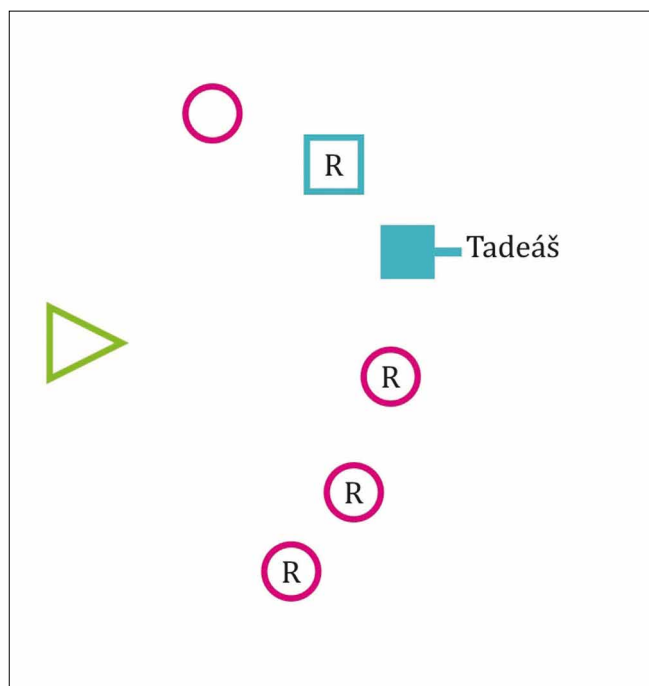
Obr. 1. Zasedací pořádek trojtřídní třídy

(viz obrázek 1 Zasedací pořádek trojtřídní třídy).⁸ Ekonomický status žáků je obdobný. Otázka školní úspěšnosti žáků je ve speciální třídě minimalizována.

V sociálních interakcích se neustále implicitně i explicitně projevuje sociální vzdálenost mezi dětmi. V průběhu vyučování třídní učitelka často pracuje s dětmi vzadu v učebně na koberci. Během vyučovací hodiny českého jazyka učitelka vyzve žáky, aby se přesunuli na koberec. Tři romské dívky si sednou vedle sebe a vedle nich se posadí romský chlapec Robert. Napravo od Roberta sedí neromská dívka Jana. Tadeáš pracuje samostatně v lavici s asistentkou pedagoga. Podobná situace nastává i během matematiky. Na koberci učitelka žákům zadává příklady (např. $8 \times 2 = 16$). Vypočítá-li žák příklad správně, hodí kostkou a může se posunout se svým autíčkem na závodním okruhu, namalovaném na koberci (koberec je rozdělený do několika částí a v jedné části je závodní okruh). Žáci při matematickém cvičení soutěží, kdo nejrychleji ujede čtyři kola (převzato z terénního deníku).

Tentokrát se matematického cvičení účastní i neromský chlapec Tadeáš. Nesedl si vedle neromské dívky, ale k romskému

8 V grafickém schématu modrý čtverec znázorňuje chlapce, červený kruh dívky a zelený trojúhelník pedagogy.

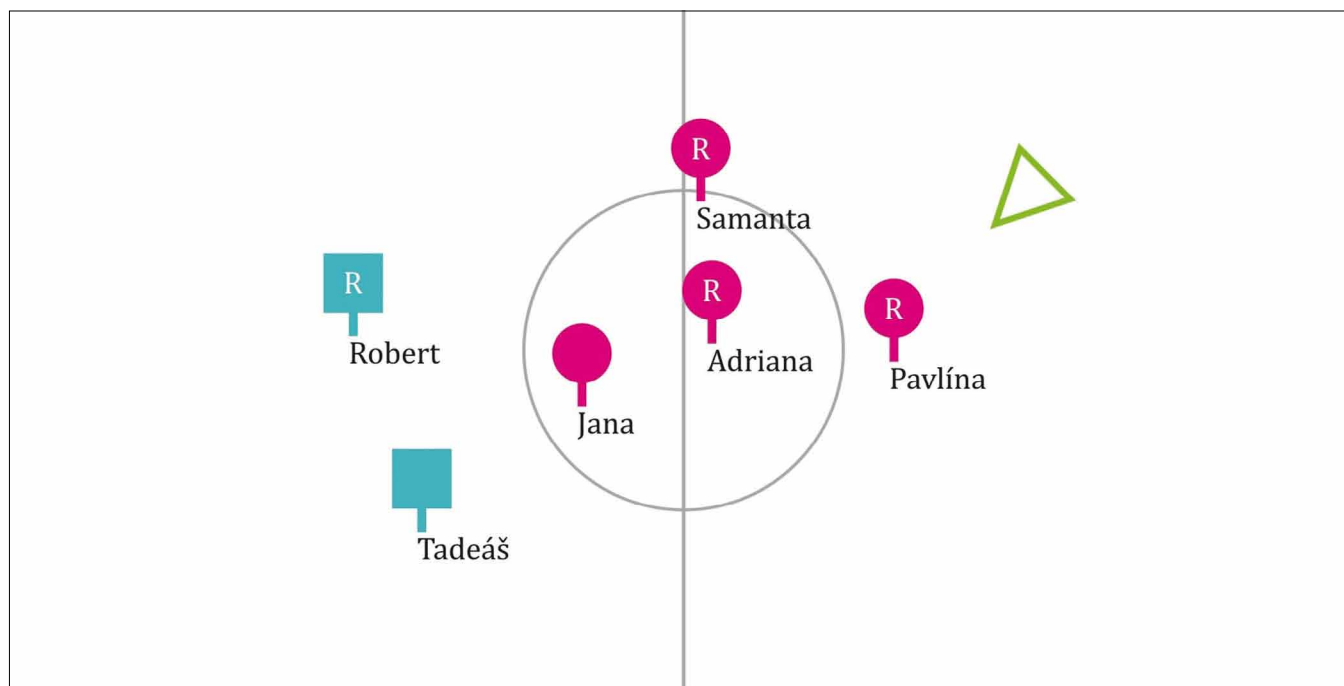
Obr. 2. Výuka na koberci

chlapci Robertovi (viz obrázek 2 Výuka na koberci). Pokud si Tadeáš sám může vybrat, vedle koho se posadí, vždy si zvolí Roberta. Z hlediska sociodemografických kategorií je gender pro Tadeáše významnější než etnicita.

Pro Roberta je pravděpodobně důležitější věková kategorie. Je nejstarším žákem speciální třídy. Zatímco Tadeáš má kratší sociální vzdálenost k Robertovi, Robert Tadeáše vnímá spíše pouze jako mladšího spolužáka, nikoliv jako nejlepšího kamaráda. Robert si jako žák pátého ročníku hledá spíše stejně staré kamarády z vedlejší školní třídy. O přestávkách většinou odchází na chodbu za stejně starými kamarády a Tadeáše nechává v učebně. Jeho kamarádi z jiných školních tříd za ním nemohou docházet, protože je zakázáno, aby žáci z jiných školních tříd vstupovali do speciální třídy. Tadeáš si o přestávkách hraje sám v lavici (nejčastěji s kostkami a různými stavebnicemi).

Při hezkém počasí chodí žáci na tělesnou výchovu na venkovní hřiště, kde dvakrát oběhnou hřiště, aby se rozešli. Poté mají rozcvičku. Samy přiběhnou k učitelce a stoupnou si před ní tak, jak chtějí. Samy si určují prostorovou vzdálenost, která se do velké míry shoduje se sociální. Tři romské dívky jsou nejblíže u sebe. O trochu dál je neromská dívka Jana, která zároveň je poměrně blízko u Roberta. Nejbliže k Robertovi stojí ale Tadeáš (viz obrázek 3 Tělesná výchova na venkovním hřišti).

Romské dívky tráví přestávky většinou společně a tvoří nerozlučnou trojici. Často hrají například hru „na babu“. Jana většinou sedí sama v lavici. Často je také poblíž učitelky a jen občas si hraje s ostatními dívkami. Během svého výzkumu jsem nezaznamenal, že by si o přestávce společně hráli chlapci s dívkami.

Obr. 3. Tělesná výchova na venkovním hřišti

Dělicí linie ve speciální třídě probíhá převážně mezi etnicitou, gendrem a věkem. Nicméně hranice na základě věku i hranice etnické a genderové jsou denně překračovány. Jsou propustné, nikoliv neprodyšně uzavřené. Přesto je třeba výše uvedené kategorie vnímat tak, jak to naznačila Lucie Jarkovská ve svém článku „Ideologie přirozenosti ve vzdělávání jako překážka překonávání sociálních nerovností“ (Jarkovská 2009): „Kategorie jako věk, gender či etnicita jsou ve společnosti, stejně tak i v pedagogickém procesu, osami, kolem nichž se strukturují sociální nerovnosti“ (Jarkovská 2009, 32).

Závěrem bych rád zdůraznil, že veškeré velké i malé konflikty odehrávající se ve školní třídě nelze vnímat čistě negativně. Jak poukazuje Keller (2004, 351) dle Simmela (1903), konflikty mívají řadu pozitivních funkcí a mají vliv na dynamiku sociálních vztahů – často jsou spjaty s kooperací i solidaritou a potvrzují vzájemnost mezi různými částmi celku.

ZÁVĚR

Demonstrace zaměřené proti Romům z let 2011 a 2012 mají přímý dopad na vzdělávací soustavu v Šácholanech. Tyto demonstrace částečně posílily segregační tendence ve vzdělávací soustavě a pomohly vytvořit konkurenční prostředí mezi školami. Kromě toho do jisté míry mohly i etizovat sociální vztahy ve městě a základní škole. Romští žáci ze Základní školy Josefa Kajetána Tyla pociťují negativní atmosféru v Šácholanech zaměřenou proti Romům a ve městě se setkávají s negativními sociokulturními obrazy, které popisují Romů v negativním světle. Výzkum naznačuje, že vnímání etnicity a etnických rozdílů v kontextu vzdělávacího systému

nabývá na významu. Etnické hranice byly ve školním prostředí posíleny a pravděpodobně i svým způsobem nově (re)konstruovány.

Speciální třída v Základní škole Josefa Kajetána Tyla nevytváří „školu ve škole“, přestože se jedná o jedinou speciální třídu v základní škole hlavního vzdělávacího proudu. Žáci ze speciální třídy se účastní školních akcí a výletů a navštěvují některé vyučovací předměty z ostatních školních tříd. Pedagogický sbor i jejich spolužáci z ostatních školních tříd jim dávají najevo, že jsou součástí školy a to má významný vliv na jejich školní identitu.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem učitelům z Šácholanech za jejich laskavou vstřícnost a ochotu se mnou spolupracovat.

LITERATURA

- Amnesty International (2015): *Chce to více snahy – Etnická diskriminace romských dětí v českých školách*. Amnesty International Ltd. Dostupné z: http://www.amnesty.cz/pripady/data/file/1993-chce-to-vice-snahy_vyzkumna-zprava.pdf?version=1457287650 [cit. 6. 4. 2016].
- Česká školní inspekce (2014): *Rovný přístup ke vzdělávání v ČR: situace a doporučení*. Dostupný v elektronické knihovně NRVDM.
- Eriksen, T. H. (2012): *Etnicita a nacionalismus: antropologické perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Hymes, D (1980): *Language in education: ethnolinguistic essays*. Center for Applied Linguistics. Washington, D. C.: Center for Applied Linguistics.

- Jarkovská, L. (2009): *Ideologie přirozenosti ve vzdělávání jako překážka překonávání sociálních nerovností*. Orbis scholae, Praha: Univerzita Karlova v Praze, roč. 3, č. 1, s. 21-34.
- Keller, J. (2004): *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty (Sociologické nakladatelství).
- Levinson, B. A. – Pollock, M. (2011): *A companion to the anthropology of education*. Chichester, West Sussex; Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Marcus, G. E. (1995): Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24: 95–117.
- Marcus, G. E. (1998): *Ethnography through thick and thin*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Mead, M. (1972): *Coming of age in Samoa: a psychological study of primitive youth for western civilisation*. New York: Morrow Quill.
- Multikulturní centrum Praha (2015): *Analýza způsobu zobrazování Romů v lokálních severočeských médiích*. Realizováno v rámci projektu „Společně proti rasismu“. Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska v rámci EHP fondů.
- SCIO (2013): *Jak čeští žáci vnímají své okolí*. Tisková zpráva k výsledkům výzkumu v rámci projektu multipolis. www.scio.cz, s.r.o. Dostupné z: scio.cz/download/Vysledky_vyzkumu_Multipolis_tiskova_zprava.pdf [cit. 2014-07-15].
- Simmel, G. (1903): „The Sociology of Conflict: I“ *American Journal of Sociology* 9, (1903): 490-525.
- Spindler, G. D. (1974): *Education and cultural process: toward an anthropology of education*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Spindler, G. D. (1963): *Education and culture: anthropological approaches*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Spindler, G. D. (2000): *Fifty years of anthropology and education 1950-2000: a Spindler anthology*. Mahwah, N. J., London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Vorlíček, R. (2016): „Vy jste dole, my nahoře“: Sociální a etnické hranice v základní škole. *Lidé města/Urban People*, 18(3), 441–462.
- Vorlíček, R. (2017a): „Vyvolení, outsideri a Romové“: Selektce žáků v základní škole s výběrovými třídami. *Slovenský národopis*, 65(1), 26–38.
- Vorlíček, R. (2017b): „S odlišností se nekomarádíme“: sociální exkluze žáka se speciálními vzdělávacími potřebami. *AntropoWebzin*, 1-2/2017, 21–29.
- Vorlíček, R. (2017c): „Už nechceme chodit do školy společně s romskými dětmi“: segregace v obci a slovenském vzdělávacím systému. *Anthropologia integra*, 8(1), 45–52. <https://doi.org/10.5817/AI2017-1-45>
- Vorlíček, R. (2017d): Sociální pozice romského žáka v prestižní základní škole. *Lidé města/Urban People*, 21(3), 403–422.
- Vorlíček, R. (2018a): „Naše učitelka nás naučila vytvářet skupinky rovnoměrně“: sociální inkluze v základní škole. *Český lid*, 105, 45–65.
- Vorlíček, R. (2018b): „Děláš machry a přitom máš mikinu za dvacku“: socioekonomické antagonismy ve školní třídě. *e-Pedagogium*, 1/2018, 47–57.

AUTOR

Radek Vorlíček získal titul Ph.D. v oboru Integrované studium člověka – Obecná antropologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy (2017), titul Mgr. v oboru Sociální antropologie na Katedře sociálních věd Univerzity Pardubice (2014) a titul Mgr. v oboru Specializace v pedagogice na Katedře věd o výchově Univerzity Pardubice (2013). Mezi jeho odborné zájmy patří antropologie vzdělávání a antropologie dětství. Zabývá se výzkumem sociální inkluze a exkluze v základních školách, nízkoprahových klubech a sociálně vyloučených lokalitách. Působí jako postdoktorand na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové.
Kontakt: vorlicek.r@gmail.com.